

## INVALIDEPENSION OG KRIMINALITET

AF KANDIDATSTIPENDIAT BRITTA KYVSGAARD

### *Indledning*

Gennem mange forskningsrapporter og lange diskussioner er det i løbet af de sidste tyve år blevet en almen nordisk opfattelse, at mindre ændringer ved straffenes karakter eller længde ikke giver udslag i straffens individualpræventive effekt (recidivet). Allerede i 1961 skrev Nils Christie i en artikel i NTfK om »Reaksjonenes virkninger«:

»Og hvilke forskjelligartede virkninger av reaksjonene finner man så i de få undersøkelser som kan sies å holde mål? Man finner nesten ingen forskjeller i det hele tatt!« (Christie, 1961 s. 135).

Ud over, at der i mellemtiden er kommet flere holdbare undersøgelser til, er Christie's udtalelse fortsat gyldig.

Denne opfattelse ligger også til grund for de betænkninger og rapporter, der i årene 1976–78 er kommet fra alle de nordiske lande om forslag til ændring af straffesystemet.<sup>1)</sup> De nye forslag er således i høj grad løsrevet fra de individualpræventive tankegange, der tidligere har præget udformningen af sanktionssystemet.

I stedet er socialpolitiske synspunkter blevet alt mere dominerende i debatten om såvel general- som individualpræventive foranstaltninger. I den danske betænkning, der vedrører forslag til ændringer i sanktionssystemet, siges der således:

»Der er næppe tvivl om, at almindelige samfundsmæssige forhold – boligforhold, sociallovgivning, uddannelses- og sundhedsmæssige forhold m. v. – er af større betydning for kriminalitetsniveauet end sanktionssystemets indretning« (Betænkning nr. 806, 1977 s. 15).

Hvorledes det forholder sig m. h. t. generalpræventionen, ved man som sædvanligt ikke noget om. Men i specialpræventiv henseende understøttes denne tankegang af kriminologiske effektivitetsundersøgelser, der omhandler sociale og forsorgsmæssige foranstaltninger for straffede (Kyvsgaard, 1978).

En af de allertidligste undersøgelser over forsorgsmæssige foranstaltningers effektivitet er en undersøgelse over invalidepensionens betydning for strafegnede kriminelle karakterafvigere. Undersøgelsen, der blev lavet af læge Jørgen Littauer og psykolog John Kjærgaard, Forvaringsanstalten ved

<sup>1)</sup> Se Straffrættskomiténs betänkande, Helsingfors. 1976; Alternativer til frihedsstraf, København 1977; Nytt Straffsystem, Stockholm 1977; Stortingsmelding nr. 104, Oslo 1978.

Herstedvester, er offentliggjort i dette tidsskrift for 10 år siden, 1971 s. 216 ff. Undersøgelsen viste, at en svært social og kriminelt belastet persongruppe, der havde fået tildelt invalidepension, havde en meget lav recidivfrekvens.

Det er på baggrund af denne undersøgelses bemærkelsesværdige resultater og på baggrund af en øget kriminalpolitisk interesse for forsørgsforanstaltninger, at jeg har foretaget en fornyet undersøgelse over invalidepensionens betydning for tidligere straffede.<sup>2)</sup>

### *Invalidepension i Danmark*

Indledningsvis bør det danske invalidepensionsbegreb kort omtales.

Invalidepension (i det følgende: IP) kan tilkendes personer i alderen 15 til 66 år p. gr. a. nedsat erhvervsevne. I vurderingen af invaliditet indgår psykiske og somatiske forhold, men der kan også tages hensyn til sociale forhold. Der bør her bemærkes, at alkohol- og narkotikamisbrug kan være medvirkende årsag til, at en person tilkendes IP, men misbruget kan ikke være den eneste årsag.

Næsten alle personer i den undersøgelse, der skal omtales her, har fået tilkendt IP på en social-psykiatrisk indikation. – Den mest dominerende begrundelse er karakterafvigelse kombineret med enten et alkohol- eller narkotikamisbrug.

For at få tilkendt IP skal personens erhvervsevne være nedsat med mindst halvdelen. Personen kan få tilkendt enten den laveste, den mellemste eller den højeste IP – afhængig af den vurderede invaliditetsgrad. Efter beregningerne i oktober måned 1980 er den månedlige pension for de tre IP-kategorier på henholdsvis 1538 kr., 3443 kr. og 4796 kr. IP-modtagere kan have nogen erhvervsmæssig beskæftigelse ved siden af pensionen, uden at denne påvirkes.

IP i Danmark svarer i hovedsag til »invalidepension« i Finland, »uførepension« i Norge og »förtidspension« i Sverige (NU A 1977:15).

### *Undersøgelsens materiale og metode*

Da udgangspunktet for denne undersøgelse over IP's betydning for tidligere straffede er et ønske om at kunne efterprøve den tidligere undersøgelses resultat<sup>3)</sup>, er denne søgt kopieret – så vidt det har været muligt – hvad angår materiale, metode m. v.

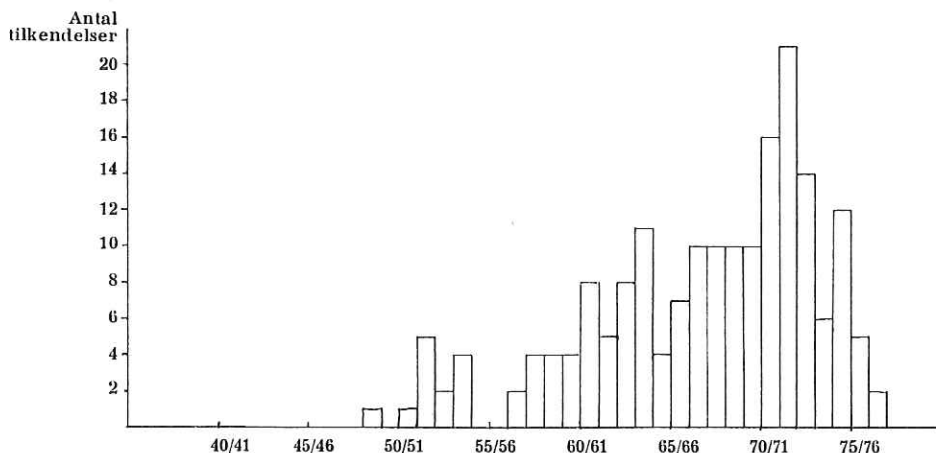
Den tidligere undersøgelse omfattede alle personer under 60 år, der inden d. 1.-4.-1969 og under en prøveudskrivningsperiode fra den daværende

<sup>2)</sup> Undersøgelsen er finansieret af Direktoratet for Kriminalforsorgen. Den er offentliggjort i sin helhed i Justitsministeriets forskningsrapport nr. 16, juli 1981.

<sup>3)</sup> Her som i det følgende henviser »den tidligere undersøgelse« til den, der er gennemført af Littauer og Kjærgaard, 1971.

Forvaringsanstalt i Herstedvester var blevet tilkendt IP. Den nuværende undersøgelse omfatter alle personer under 60 år, der i perioden 1.-4.-1969 til 1.-4.-1976 og under en prøveudskrivnings- eller prøveløsladelsesperiode fra Anstalten ved Herstedvester er blevet tilkendt IP. Som bekendt blev (psykopat)forvaringsanstalterne nedlagt i Danmark i 1973. Anstalten ved Herstedvester (i det følgende AH) fungerer dog stadig i dag som en form for »behandlingsfængsel«, idet der er mange psykiatere og psykologer ansat, og strafafsonere med psykiske problemer anbringes til afsoning der. Der er derfor grund til at antage, at den gruppe personer, der efter 1973 er blevet anbragt på AH, er sammenlignelig med den persongruppe, der var forvarede der.

Af figur 1 ses det årlige antal tilkendelser af IP for prøveudskrevne og prøveløsladte fra AH. Selv om det her drejer sig om ganske små tal, følger udviklingen i nytildelinger af IP i AH alligevel ret nøje udviklingen i landet som helhed (NU A, 1977:15, s. 22).



Figur 1. Det årlige antal IP-tilkendelser til personer, der på tilkendelsestidspunktet var prøveudskrevne eller prøveløsladte fra AH og ikke fyldt 60 år.

I alt 92 personer er omfattet af kriterierne for denne undersøgelse. I den tidligere undersøgelse indgik 91 personer. Af sammenlignelighedsgrunde vil den følgende fremstilling dog alene omfatte de personer, hvis dominerende kriminalitet har været berigelseskriminalitet. I alt drejer det sig om 75 personer i den nuværende undersøgelse mod 63 personer i den tidligere.

Hverken i den tidligere eller i den nuværende undersøgelse er der nogen kontrolgruppe, hvilket ellers på mange måder ville være ønskværdigt. Det har da også været overvejet i nærværende undersøgelse, men blandt andet p. gr. a. en snæver tidsramme har det måttet opgives. Det ville således være en meget stor arbejdsopgave at udtage en kontrolgruppe, der m. h. t. social

og kriminel belastning matcher med undersøgelsesgrupper. Men derudover er der også en fare for, at en sådan kontrolgruppe kan give undersøgelsen et falsk præg af sikkerhed. Der kan således være grund til at antage, at ganske særlige forhold gør sig gældende for den gruppe, der får tilkendt IP (det er ca. 20 % af samtlige prøveladte fra AH). Og det *kan* være forhold, som det ikke er muligt at registrere og derfor heller ikke kontrollere for.

Undersøgelsens resultater vil blive sammenlignet med resultaterne fra den tidligere, samt fra en anden undersøgelse, der omfatter en lignende persongruppe. Endvidere vil IP's betydning søges belyst ud fra analyser af de individuelle kriminelle levnedsløb.

### *Sammenligning med den tidligere undersøgelse*

Før en sammenligning mellem resultaterne (recidivfrekvensen blandt IP-modtagere) har kunnet foretages, har det været nødvendigt at kontrollere, hvorvidt de to undersøgelsespopulationer er sammenlignelige m. h. t. en række alment kendte kriminalitetsfaktorer. Især den øgede tildeling af IP inden for den nuværende undersøgelsesperiode, nødvendiggør en sådan kontrol.

M. h. t. den sociale belastning viser sammenligningen mellem de to undersøgelsespopulationer, at de ikke adskiller sig. Den sociale belastning er målt ved forhold som: institutionsanbringelser, forholdene i hjemmet og i skolen.

Den kriminelle belastning er målt ved: alder ved første registrerede kriminalitet, antallet af fængselsstraffe, samt det samlede antal afsoningsår. Denne sammenligning viser, at den nuværende undersøgelsesgruppe er noget yngre ved det første registrerede kriminelle forhold end den tidligere undersøgelsesgruppe var. M. h. t. antal idømte fængselsstraffe er grupperne stort set lige belastede, mens den tidligere undersøgelsesgruppe har en længere sammenlagt afsoningsperiode bag sig end den nuværende gruppe har.

En sammenligning mellem aldersfordelingerne i de to grupper viser imidlertid, at den nuværende undersøgelsespopulation er noget yngre end den tidligere – et forhold der bør sættes i relation til forskellene i den kriminelle belastning. Den mediane alder for den tidligere undersøgelsesgruppe var 45 år mod nu 38 år. Og i den nuværende undersøgelsesgruppe er der betydeligt flere personer i alderskategorien 20–29 år og betydeligt færre i kategorien 50–59 år i forhold til den tidligere undersøgelsesgruppes aldersfordeling. – Når der tages hensyn til denne forskel i aldersfordelingen, peger en ny analyse på, at den nuværende undersøgelsespopulation i hvert fald ikke er mindre kriminelt belastet end den tidligere.

Endelig kan nævnes, at der også er undersøgt, i hvilket omfang de to undersøgelsespopulationer er registrerede som enten alkohol- eller narkotikamisbrugere (et forhold der ofte omtales i begrundelsen for tilkendelsen

af IP). Sammenlagt er der stort set lige mange (ca.  $\frac{3}{4}$ ) i de to grupper, der er registreret for et misbrug. Der er dog sket en mindre forskydning i misbrugets art, således at der er forholdsvis flere narkotikamisbrugere i den nuværende undersøgelsesgruppe.

Sammenfattende kan det siges, at på trods af at der relativt set er betydeligt flere strafafsonere på AH, der, inden for den periode den nuværende undersøgelse dækker, har fået tilkendt IP, så er de to undersøgelsespopulationer alligevel sammenlignelige m. h. t. belastningsgrad. Det er foresat en svært socialt og kriminelt belastet gruppe, der får IP. Dette skal sikkert forklares med, at der i en periode har været en mere liberal praksis m. h. t. tildeling af IP til yngre personer – noget man tidligere har været meget tilbageholdende med. Men til gengæld tilkendes IP kun yngre personer, der er meget belastede.

Spørgsmålet er så, om disse to undersøgelsespopulationer også har den samme recidivfrekvens. – Det recidivkriterium, man havde anvendt i den tidligere undersøgelse var: *frihedsberøvelse p. gr. a. straffelovskriminalitet*. Observationsperioden var varierende, således at alle kunne observeres i mindst 2 år og nogle helt op til 10 år. Observationstiden er målt fra det tidspunkt, personen har fået IP. I undersøgelsen fandt man, at 21 % recidiverede til en ny frihedsstraf i observationsperioden.

I den nuværende undersøgelse er observationsperioden længere, idet alle personer kan observeres i mindst 4 år. Hvis man ikke tager hensyn til denne forskel mellem de to undersøgelser, vil man – ved anvendelse af ovennævnte recidivkriterium – nå frem til, at 44 % i den nuværende undersøgelsesgruppe recidiverer. Altså en markant højere recidivfrekvens. Tager man imidlertid højde for forskellene i observationsperiodernes længde mellem undersøgelserne, bliver forskellen i recidivfrekvensen mindre. Med en fast observationsperiode på 2 år (som er den maksimale faste observationsperiode i den tidligere undersøgelse), bliver recidivprocenten i den tidligere undersøgelse 17 mod 28 i den nuværende.

Der er imidlertid også en anden forskel mellem de to undersøgelser, der er vigtig i forbindelse med vurderingen af recidiv. Og det er forskellen i aldersfordelingen i de to undersøgelsespopulationer. Det er almindeligt kendt, at den kriminelle aktivitet er faldende med alderen, hvorfor man også kan forvente, at recidivfrekvensen er højere i den nuværende, yngre undersøgelsespopulation. Om man derfor yderligere tager hensyn til denne forskel mellem de to undersøgelsesgrupper, viser det sig, at forskellen i andelen af recidivister mellem de to undersøgelser forsvinder.

På baggrund af denne sammenligning mener jeg, man må slutte, at resultaterne fra den tidligere undersøgelse over IP og recidiv stadig er holdbare.

Spørgsmålet er derefter, hvorledes dette skal fortolkes. I den tidligere undersøgelse sammenholdt man resultaterne med resultater fra andre under-

søgelser og konkluderede – efter en diskussion om usikkerhedsmomenter ved denne fremgangsmåde – således:

»Alligevel tyder undersøgelsen på — med en høj grad af sandsynlighed — at IP-tilkendelsen for mange har været af væsentlig igangsættende betydning for den sociale stabilisering, ligesom den har haft en stor psykologisk eller mentalhygiejnisk værdi, — og det er i hvert fald dermed klart, at IP-tilkendelse til disse udvalgte, svært belastede karakterafvigere har haft god mening. Det drejer sig ikke om velfærdsstatens utidige ødselhed, men om en socialforanstaltning, der på det rigtige tidspunkt og med den rette indikation kan have betydning ved behandling af kriminelle strafuegnede sociale tabere«. (Littauer og Kjærgaard, 1971, s. 237).

Der er dog efter min vurdering nogen mere usikkerhed omkring denne konklusion, end man i den tidligere undersøgelse redegør for. Ved sammenligningen med andre undersøgelses resultater (recidivopgørelser) har man således ikke i tilstrækkeligt omfang taget hensyn til, at disse undersøgelser adskiller sig fra IP-undersøgelsen m. h. t. undersøgelsesgruppens alder, observationstider og anvendte recidivkriterier.

For at få et bedre grundlag for vurderingen af denne undersøgelses resultater, skal der i det følgende foretages en sammenligning med en anden undersøgelse, der omfatter en risikokategorisering af indsatte på AH.

#### *Sammenligning med § 17-undersøgelsen*

I begyndelsen af 1970'erne gennemførte Karl O. Christiansen, Mogens Moe, Leif Senholt m. fl. (1972) en undersøgelse over de tidsbestemte straffes effektivitet. Den omfatter bl. a. 126 ejendomskriminelle, der har afsonet en forvaringsdom på AH. Da undersøgelsen omfatter meget detaljerede analyser af disse personers belastning og kriminalitet, er det muligt at anvende dele af denne såkaldte § 17-undersøgelse som en form for kontrolgruppe til B-gruppen i den her beskrevne undersøgelse.

Ved § 17-undersøgelsen inddeltes materialet i 8 forskellige belastnings- eller risikogrupper. Det er herigennem muligt at sammenligne recidivet for personer, der har afsonet forskellige former for straf, men som tilhører samme belastningsgruppe, da det forventede recidiv er det samme for personer, der tilhører samme belastningsgruppe.

Af praktiske og tidsmæssige grunde har det desværre ikke været muligt for mig at kopiere denne risikokategorisering for personerne i denne undersøgelse fuldstændigt. I stedet har jeg måttet nøjes med at sammenholde de to undersøgelsesmaterialer ud fra visse variable for derigennem at få et indtryk af, hvilken risikogruppe det nuværende undersøgelsesmateriale må forventes at tilhøre.

Disse variable er alder ved første registrerede kriminelle forhold, antal forstraffe, samlet interneringstid, institutionsanbringelser p. gr. a. adfærds-

vanskeligheder, alkoholmisbrug, tilknytning til arbejdsmarkedet, alder ved prøveløsladelsestidspunktet fra AH.

Sidstnævnte variabel er den eneste, der peger i retning af, at den nuværende undersøgelsespopulation ikke er så belastet som personerne i § 17-undersøgelsen. Der er således relativt flere ældre (over 40 år) personer i den nuværende undersøgelse. Men andelen af yngre personer (under 30 år) er dog ens i de to undersøgelser. – Ved samtlige øvrige variable viser det sig imidlertid, at personerne i den nuværende undersøgelse er markant mere mere belastede (flere forstraffe, flere alkoholmisbrugere o. s. v.).

Denne sammenligning har jeg suppleret med oplysninger fra personalet på AH (der indstiller personer til IP). Disse oplysninger peger i retning af, at de personer, der får IP, tilhører de mest belastede blandt de indsatte på AH.

Ud fra common sense synes det også mest plausibelt, at det forholder sig sådan. Da IP i næsten alle tilfælde er tilkendt på en social-psykiatrisk indikation og da kun en mindre del af de indsatte på AH tilkendes IP, må det ud fra enhver almindelig betragtning synes betydelige mere sandsynligt, at det er nogle af de mere belastede personer, der får IP, fremfor personer, der tilhører den mindst belastede halvdel af klientellet på AH.

På denne baggrund har jeg baseret den videre sammenligning med § 17-undersøgelsen på, at resultaterne fra den nuværende undersøgelse bør sammenholdes med resultaterne fra risikogruppe 5–8 (den mest belastede halvdel) i § 17-undersøgelsens Herstedvestermateriale.

I § 17-undersøgelsen har man anvendt følgende recidivkriterium: *enhver ny kriminell handling, der har medført tilførsel til strafferegisteret*. Ved anvendelse af dette kriterium når man frem til, at 80 % af den mest belastede halvdel af Herstedvestermaterialet recidiverer i løbet af en 5 års observationsperiode (målt fra løsladelsestidspunktet). Det tilsvarende tal for denne undersøgelse er 52 % (92 % af personerne i materialet har kunnet observeres i 5 år). Altså en ret markant forskel i recidivet mellem de to undersøgelser.

Hvis man yderligere tager hensyn til, at observationsperioden er målt fra forskellige tidspunkter i de to undersøgelser, bliver forskellen endnu mere markant. I den nuværende undersøgelse starter observationsperioden på det tidspunkt, personen får IP. Og det kan ofte ligge et stykke tid efter prøveløsladelsen. Hvis man – som i § 17-undersøgelsen – i stedet anvender løsladelsestidspunktet som starttidspunkt for observationsperioden, bliver recidivprocenten på 46 – mod stadig 80 i § 17-undersøgelsen.

Om antagelsen om denne undersøgelsesgruppes belastningsplacering holder, og om § 17-undersøgelsens analyser er valide, må man ud fra dette konkludere, at de personer, der i forbindelse med en prøveløsladelse fra AH har fået tildelt IP, har et markant mindre recidiv end andre prøveløsladte med samme belastning.

*Det kriminelle levnedsløb*

Under bearbejdelsen af datamængden til denne undersøgelse har det ofte vist sig, at et simpelt recidivkriterium kan være dårligt eller misvisende som mål for succes eller effektivitet. Den enkeltes kriminelle karriere kan f. eks. give et indtryk af, at en blank straffeattest efter IP tilkendelsen ikke behøver at være udtryk for succes – eller omvendt, at recidiv efter IP tilkendelsen ikke nødvendigvis behøver at fortolkes som fiasko. Selve forløbet af den kriminelle karriere kan give andre oplysninger om, hvorvidt der er indtruffet ændringer i den kriminelle aktivitet omkring tidspunktet for tilkendelsen af IP.

Det er ud fra disse indtryk, jeg har fundet det ønskværdigt at foretage en opstilling over de individuelle kriminelle levnedsløb. En analyse heraf giver også et videre bidrag til vurderingen af IP's betydning i kriminalpræventiv henseende.

I figur 2 er gengivet nogle eksempler på disse levnedsløb. Figuren viser, hvorvidt der er forekommet tilbagefald efter IP, recidivhastigheden samt som en vis indikation for recidivets grovhed: straffens art og den evt. frihedsberøvelses længde<sup>4</sup>).

De individuelle kriminelle levnedsløb har jeg analyseret gennem at stille spørgsmålene:

Hvornår er der evt. sket en markant ændring i personens kriminelle levnedsløb? Og er dette tidspunkt sammenfaldende med tidspunktet for IP?

Sandsynligheden for at disse to hændelser indtræffer på samme tid i personens liv er lille – forudsat naturligvis at hændelserne er uafhængige af hinanden<sup>5</sup>). Man kan derfor sige, at såfremt disse to hændelser indtræffer samtidig i mange tilfælde, kan det ikke bero på en tilfældighed. Man må derfor i stedet antage, at der består en forbindelse mellem de to hændelser.

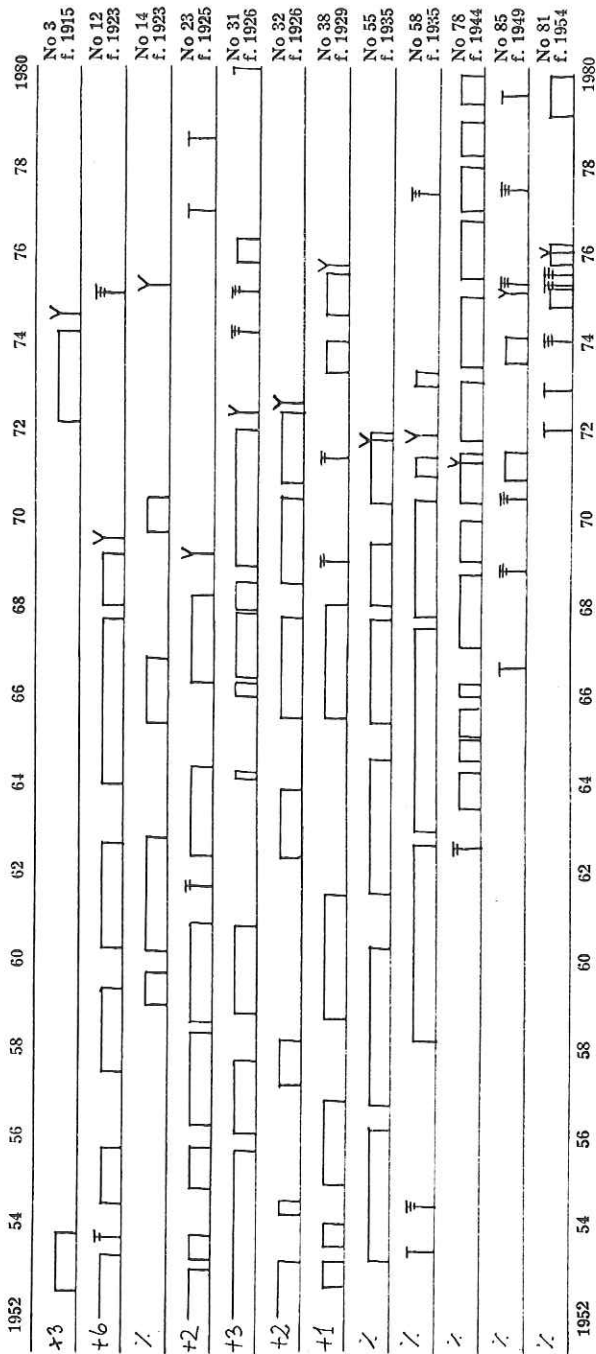
Ved at anvende denne metode er jeg nået frem til, at for 30 % af personerne er der et sammenfald mellem IP tidspunktet og en positiv markant ændring i det kriminelle levnedsløb. Den »positive markante ændring« kan være såvel et ophør i den kriminelle aktivitet, en formindsket aktivitet og/eller en mindskning af kriminalitetens grovhed.

I øvrige 16 % af tilfældene er der også sket en markant ændring ved IP-tidspunktet, men fortolkningen heraf er mere usikker, idet det enten ikke er den eneste ændring i personens kriminelle levnedsløb, eller også er personerne så unge og deres kriminelle karriere så kort, at det bliver vanskeligt at vurdere ændringer herved.

<sup>4</sup>) Dette mål for recidivets grovhed er usikkert, da også ændringer i reaktionspraksis influerer herpå. Men som et groft mål mener jeg, det er anvendeligt.

<sup>5</sup>) Nøjagtig hvor stor eller lille denne sandsynlighed er, har jeg ikke søgt at få klarlagt. Det er nok også tvivlsomt, om det overhovedet er muligt at angive en sådan talstørrelse.





Figur 2. Eksempler på kriminelle levnedsløb i perioden 1952 til 1980. I kolonnen længst til højre er personernes undersøgelsesnummer og fødselsår angivet. Tallene i kolonnen længst til venstre angiver det antal år, personerne har været fængslet før 1952.

Tegnforklaring:

- = periode, hvor personen har afsonet en frihedsstraf
- T = idømt bøde eller bødeforlæg
- T = tiltalefrald
- T = betinget dom
- Y = IP-tidspunkt

Dette kan anskueliggøres gennem eksemplerne i figur 2. For personerne med numrene 12, 23, 32 og 55 er der vurderet, at der er sammenfald mellem IP-tidspunktet og en positiv markant ændring i den kriminelle aktivitet. For nr. 12 og 23 ses, at det ikke er ensbetydende med en blank straffeattest efter IP-tidspunktet. – Personerne med numrene 31, 38 og 91 tilhører den usikre gruppe. For nr. 31 og 38 skyldes det, at der er flere perioder, hvor den kriminelle aktivitet har været aftagende. For nr. 91 er forholdet det, at det kriminelle levnedsløb er så kort, at vurderinger heraf vanskeliggøres. – Og endelig tilhører de resterende personer den gruppe, for hvem der ikke kan siges at være noget sammenfald mellem det tidspunkt, personerne får IP og ændringer i den kriminelle aktivitet – også selv om nogle personer har en blank straffeattest efter tildelingen af IP (nr. 3 og 14).

Som nævnt kan der altså i mindst 30 % af de kriminelle levnedsløb siges at være et tidsmæssigt sammenfald mellem IP og en markant positiv ændring i den kriminelle aktivitet. Da sandsynligheden for, at disse to hændelser tilfældigvis indtræffer samtidig i en persons liv, som nævnt er meget lille, må man på baggrund heraf forkaste en hypotese om, at de to hændelser er uafhængige. Og modsætningsvis må man altså sige, at der består en forbindelse mellem en faldende kriminel aktivitet og tildelingen af IP.

Hvorledes denne forbindelse kan/skal forklares og fortolkes vil blive diskuteret nedenfor. Her skal blot afslutningsvis bemærkes, at den analyseform, der her er anvendt i vurderingen af de kriminelle levnedsløb, alene kan bruges til at anskueliggøre, hvorvidt den omtalte sammenhæng eksisterer. Man kan ikke herigennem udpege de personer, for hvem der er en forbindelse mellem IP og en nedsat kriminel aktivitet. For nogle personer vil et sammenfald i de to hændelser være en tilfældighed. Og selv om man i andre tilfælde ikke kan konstatere, at der sker bemærkelsesværdige ændringer i den kriminelle aktivitet efter tildelingen af IP, behøver det ikke at betyde, at IP ikke har haft betydning for den kriminelle aktivitet. Da IP er en vedvarende foranstaltning, kan det således f. eks. tænkes, at den senere kan have en indflydelse på den del af personens adfærd, der vedrører kriminalitet. Eller det kan tænkes, at personens kriminelle aktivitet ville have været større, såfremt der ikke var sket en IP-tildeling.

### *Diskussion*

De beregninger og analyser, det har været muligt at foretage i denne undersøgelse peger i retning af, at der består en sammenhæng mellem IP og en nedsat kriminel aktivitet. Dels peger sammenligningen med § 17-undersøgelsen på, at den persongruppe, der tildeles IP, har et mindre recidiv end det kunne forventes. Og dels peger analysen af de kriminelle levnedsløb på, at IP-tilkendelsen og et fald i den kriminelle aktivitet tidsmæssigt sammenfalder i så mange tilfælde, at det ikke kan forklares som tilfældigheder.

Spørgsmålet er så, hvorledes denne sammenhæng skal forklares. – Set som en simpel årsag-virkning sammenhæng giver det to forklaringsmuligheder: enten at IP forårsager mindsket kriminel aktivitet, eller at mindsket kriminel aktivitet forårsager tildeling af IP. Sidstnævnte forklaringsmulighed er næppe særlig sandsynlig, da den ville forudsætte, at de personer, der tildeler IP, er i stand til at forudsige personens kriminelle adfærd.

Der eksisterer imidlertid næppe en mekanisk årsag-virkning sammenhæng mellem IP og kriminel aktivitet – en sådan simpel sammenhæng er i det hele taget usædvanlig for den menneskelige adfærds område. For at forklare sammenhængen skal man givet have flere informationer om hele personens sociale situation end en sådan statistisk undersøgelse omfatter. Her kan derfor kun gives en mulig forklaring<sup>6)</sup>.

Forklaringen omfatter på en måde de to ovennævnte årsag-virkning forklaringsmuligheder, men er mere dynamisk. Den baserer sig på det forhold, at det i de fleste tilfælde vil være fangen selv, der tager initiativ til at få IP. Dette kan være forbundet med et ønske om at slutte den kriminelle karriere – eller udtrykt anderledes: træthed og lede ved fængselstilværelsen. Men da en stor del af de fanger, der har en lang fængselstilværelse bag sig, har meget svært ved at tilpasse sig arbejdsmarkedets krav, kan det blive vanskeligt at klare en tilværelse med legale midler. En IP kan derfor blive den økonomiske støtte, der sikrer fangen en tilværelse uden kriminalitet.

Denne fortolkning af resultaterne forekommer mig sandsynlig, da den er baseret på, at en person slutter sin kriminelle aktivitet, fordi han/hun har et ønske herom, og fordi der findes en materiel basis herfor.

Det, der imidlertid bør lede til eftertanke, er, at tildeling af et lille beløb tilsyneladende har haft en kriminalpræventiv betydning. Personerne i undersøgelsen har i næsten alle tilfælde fået tilkendt den mellemste IP. Det vil som omtalt sige 3443 kr. om måneden (oktober 1980). Hvorvidt personerne har haft indtægter ved siden af pensionen, har jeg ikke oplysninger om. Men en anden undersøgelse over invalidepensionisters levevilkår (Martini, 1980) viser, at det er meget få invalidepensionister, der har en (registreret) erhvervsmæssig indtægt. Og der er intet, der peger i retning af, at det skulle forholde sig anderledes med nærværende undersøgelses specielle gruppe af invalidepensionister. D. v. s., at de fleste personer må formodes at have klaret sig for de 3443 kr. om måneden, hvilket efter danske forhold er meget få penge. At det alligevel synes at have haft en kriminalitetsforebyggende betydning for en svært socialt, kriminelt og misbrugsbelastet<sup>7)</sup>

<sup>6)</sup> Det er en forklaring, som er blevet drøftet på et seminar om denne undersøgelse. Forklaringen støttes i høj grad på udtalelser fra personer, der har arbejdet med denne persongruppe.

<sup>7)</sup> I undersøgelsen er der foretaget en særlig analyse af alkoholmisbrugeres recidiv. Den viser, at de har den samme recidivfrekvens som gruppen af IP-modtagere som helhed.

persongruppe kan derfor dels virke overraskende, men også give et ikke særligt behageligt indtryk af disse personers tidligere liv og kriminalitetens funktion. Det fører tankerne i retning af overlevelsels- og fattigdomskriminalitet.

Det indtryk, man kan få af personernes nuværende liv, er måske heller ikke særligt behageligt. Om man »måler« personernes liv med andet end kriminalpræventionens effektivitetsmålestok, kan resultaterne måske være knap så positive. Her tænkes på, at invalidepensionen meget vel kan medføre en isoleret og ensom tilværelse og passivitet i forhold til omverdenen. Men det behøver naturligvis ikke at forholde sig sådan. Problemet er, at man ikke ved noget om det.

Og det fører hen til, at en undersøgelse af den her type egentlig giver et for snævert grundlag for at vurdere IP's betydning. I hvert fald hvis man forestiller sig, at resultaterne vil blive brugt. I så tilfælde kræves et mere helhedspræget vurderingsgrundlag, hvor pensionens betydning for personens almene leveforhold og -form indgår.

Disse betæneligheder er tæt knyttet til IP som en særlig forsorgsmæssig foranstaltning. Men om man anvender resultaterne mere bredt social/kriminalpolitisk, mener jeg ikke, at de samme betæneligheder melder sig.

IP er kun én form for støtte, der endvidere – p. gr. a. de specielle krav, der er knyttet hertil – har et relativt snævert anvendelsesområde. Andre sociale støtteformer, der kan anvendes i videre omfang, forekommer umiddelbart mindre problemskabende. Her tænkes f. eks. på revalideringshjælp, der gives tidsbegrænset i forbindelse med uddannelse eller optræning<sup>8)</sup>. En anden mulighed er arbejdsløshedsunderstøttelse. Selv om mange prøveløsladte er arbejdsløse i dagens Danmark, er der kun få, der er berettiget til arbejdsløshedsunderstøttelse. I stedet vil de få bistandshjælp, hvilket i de allerfleste tilfælde betyder færre penge og sikkert også ofte en følelse af at være almisse-modtager. I den seneste tid har det været foreslået at ændre arbejdsløshedslovgivningen, således at personer, der løslades fra fængslerne, bliver understøttelsesberettigede.

Hvorvidt sådanne økonomiske foranstaltninger vil have en kriminalpræventiv effekt, vides ikke, men det forekommer ikke usandsynligt.

Det er dog spørgsmålet, hvorvidt effektivitetsvurderinger bør være det afgørende i denne sammenhæng. Andre undersøgelser, men også denne, peger på, at mange lovovertrædere tilhører en meget ressourcefattig gruppe.

<sup>8)</sup> Parallelt med gennemførelsen af denne undersøgelse er der foretaget en forundersøgelse med henblik på at se på mulighederne for at lave en undersøgelse over revalideringshjælpens betydning, samt en bredere undersøgelse over IP's betydning (altså ikke alene baseret på personer fra AH, men på alle domfældte, der har fået tildelt IP i en vis periode). Forundersøgelsen peger på, at det vil være muligt at gennemføre sådanne undersøgelser, men at det vil være bedst at vente hermed et par år p. g. a. igangværende ændringer i registreringspraksis.

Socialpolitiske foranstaltninger rettet mod denne gruppe burde måske derfor snarere være et alment politisk krav frem for et krav, der stilles på baggrund af cost-benefit analyser.

*Britta Kyvsgaard.*

## LITTERATUR

- Alternativer til frihedsstraf — et debatoplæg. Betænkning nr. 806, København 1977.
- Christiansen, Karl O., Mogens Moe, Leif Senholt m. fl.: Effektiviteten af forvaring og særængsel m. v. Betænkning nr. 644, København 1972.
- Christie, Nils: Reaksjonenes virkning. Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab, årgang 49, 1961.
- Förtids- och invalidepension i Norden. NU A 1977 : 15.
- Kyvsgaard, Britta: Straffesystemets virkning. Københavns Universitet, 1978.
- Littauer, Jørgen & John Kjærgaard: Invalidepensionens resocialiserende betydning for strafuegnede kriminelle karakterafvigere. Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab, årgang 59, 1971.
- Martini, Steen: Invalidepensionistundersøgelsen. 6. Invalidepensionisternes levevilkår. Socialforskningsinstituttet, publikation nr. 95, 1980.
- Nytt Straffsystem. BRÅ rapport (1977 : 7), Stockholm, 1977.
- Stortingsmelding nr. 104 (1977—78). Om kriminalpolitikken. Oslo 1978.
- Straffrättskommitténs betänkande (1976 : 72). Helsingfors 1976.

Adresse:

Kriminalistisk Institut,  
Sct. Peders Stræde 19,  
DK-1453 København K, Danmark.